

2011 m.
kovas

Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai

Turinys

1. Vietoj įžangos
2. Prekyba poveikiu vs. tarpininko kyšininkavimas
3. Neteisėtas praturtėjimas ir išplėstinė konfiskacija
4. Teisės dirbti tam tikrą darbą atėmimas kaip bausmė
5. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymas
6. Korupcija privačiame sektoriuje
7. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės papirkimo atveju

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
Lietuvos skyrius

©istockphoto/Nick Schlaw

Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai

2010 m. „Transparency International“ Lietuvos skyrius (toliau - TILS) regioninio tyrimo,¹ atlikto visose Europos Sąjungos valstybėse narėse, rėmuose parengė nacionalinę studiją „Senaties terminų korupcinio pobūdžio pažeidimams taikymas“ (autorius: dr. S. Bikelis).² Tyrimą paskatino susirūpinimas visoje ES dėl su korupcija susijusių nusikaltimų įvykdžiusių asmenų nebaudžiamumo. Pagrindinės problemos, išryškėjusios tyrimo metu, buvo per mažas nustatomų korupcijos atvejų skaičius, žmogiškųjų išteklių stoka bei teisėsaugos institucijų ir teisminių institucijų darbuotojų kompetencijos trūkumas. Daugelyje Europos šalių antikorupcinių įstatymų vykdymą apsunkina užsitęsę bylų nagrinėjimai bei, kai kuriais atvejais, dideli biurokratijos mastai, taip pat reikalavimai pateikti perteklinį kiekį įrodymų. Šiame kontekste buvo pastebėta, kad senaties terminai neretai yra pernelyg trumpi, kad būtų galima asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ypač esant ribotoms galimybėms prireikus pratęsti senaties termino trukmę.

Reikia pažymėti, kad Lietuvoje senaties terminų reforma buvo įvykdyta 2010 m. birželio mėnesį. Padaryti įstatyminiai pakeitimai sumažino riziką, kad senaties pritaikymas galėtų kliudyti antikorupcinių įstatymų įgyvendinimui.³

Situacijos prieš reformą analizė parodė, kad senaties terminų nustatymo tvarka sudarydavo kliūtis baudžiamųjų nusikaltimų tyrimui ir procesiniams veiksams. Remiantis naująja nustatyta tvarka, derinami skirtingi mechanizmai senaties terminų skaičiavimui. Terminai buvo pastebimai prailginti, kai kuriems

¹ Tyrimas organizuotas vykdant Europos Komisijos finansuojamą regioninį projektą „Galas nebaudžiamumui: senaties terminų korupcinio pobūdžio nusikaltimams reguliavimas Europos Sąjungoje“.

² Studiją galite rasti: www.transparency.lt

³ Tačiau dar anksti vertinti jų poveikį praktikoje.

nusikaltimams net iki 15 metų, tokiu būdu sumažinant nepragrįstai didelę senaties terminų svarbą baudžiamosios teisės įgyvendinimui.

Kadangi, atlikus šią analizę, prieita prie išvados, jog senatis Lietuvoje nesudaro rimtos kliūties baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus pritaikymui, **TILS siekia** tarp praktikų, akademikų ir įstatymų leidėjo **paskatinti diskusiją dėl to**, kokius trūkumus jie mato teisiniame reguliavime ir procese ir **kas turėtų būti keičiama**, kad korupciniai nusikaltimai būtų sėkmingai išaiškinami, tiriami ir už juos teisiama.

Taigi šis dokumentas skirtas:

- identifikuoti tam tikras problemines nuostatas ar sritis, kurioms reikalingas papildomas dėmesys, siekiant efektyvių (baudžiamųjų) įstatymų kovoje su korupcija;
- įvardinti laukiamus pokyčius reguliavime ir praktikoje;
- nusibrėžti gaires monitoringui: identifikavus vienas aktualiausių problemų, TILS galės vertinti, kiek baudžiamoji politika juda tinkama linkme, bei suprasti įvairių naujų pasiūlymų naudingumą ir aktualumą;
- įvardijus esamas problemas, kai kuriais atvejais ieškoti ir galimų sprendimo būdų.

Dėl ribotos apimties, šiame dokumente aptariama tik keletas probleminių klausimų, tačiau visus, turinčius įžvalgų, komentarų, pasiūlymų ar pastabų, raginame susisiekti su mumis, kad dokumentas galėtų būti keičiamas, pildomas, atnaujinamas: info@transparency.lt

TILS dėkoja 2011 m. sausio 20 d. vykusios konferencijos „Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai“ dalyviams už jų įžvalgas, išsakytas renginio metu, kurios paskatino šio dokumento parengimą ir vienu ar kitu būdu jame atsispindi.

Šio dokumento **tikslas**:

- identifikuoti tam tikras problemines nuostatas ar sritis;
- įvardinti laukiamus pokyčius reguliavime ir praktikoje;
- nusibrėžti gaires monitoringui, kiek baudžiamoji politika juda tinkama linkme, bei siekiant suprasti įvairių naujų pasiūlymų naudingumą ir aktualumą;
- ieškoti galimų sprendimo būdų.

Prisidėkite savo įžvalgomis:
info@transparency.lt

1. Vietoj įžangos

2011 m. sausio 20 d. įvyko "Transparency International" Lietuvos skyriaus organizuota konferencija „Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai“. Renginys organizuotas vykdamas Europos Komisijos finansuojamą regioninį projektą „Galas nebaudžiamumui: senaties terminų korupcinio pobūdžio nusikaltimams reguliavimas Europos Sąjungoje“.

Diskusiją moderavo Vilniaus universiteto prof. dr. A. Dobryninas, pranešimus skaitė ir diskutavo dr. A. Čepas (Teisės instituto direktorius), dr. L. Pakštaitis (STT Korupcijos prevencijos valdybos narys), dr. S. Bikelis (Teisės instituto Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus vedėjas), J. Laucius (LR Generalinės prokuratūros organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroras), doc. dr. A. Nevera (Lietuvos Aukščiausiojo teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento direktoriaus pavaduotojas), dr. A. Petkus (Mykolo Romerio universiteto dėstytojas). Iš viso konferencijoje dalyvavo apie 60 žmonių iš daugiau nei 15 skirtingų institucijų.

Konferencijos tikslas buvo aptarti korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų reguliavimo ir įstatymų taikymo iššūkius bei būdus, užtikrinti efektyvesnę kovą su korupcija. Konferencijos metu buvo pristatyti tyrimo „Senaties terminų korupcinio pobūdžio pažeidimams taikymas“ rezultatai bei regioninė studija.

Apibendrinus konferencijos medžiagą ir atlikus papildomą teisinės bazės bei aktualios teisinės praktikos analizę, TILS išskyrė tam tikrus probleminius klausimus, kurie atspindės tolesnio darbo šioje srityje gaires.

2. Prekyba poveikiu vs. tarpininkavimas

Prekyba poveikiu – viena iš tų sričių, kur Lietuvos teisė nėra suderinta su valstybės prisiimtais tarptautiniais įsipareigojimais. Dėl prekybos poveikiu kriminalizavimo šiuo metu yra parengtos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) (Žin., 2000, Nr. 89-2741, aktuali redakcija Žin., 2010, Nr. 145-7439) pataisos (projektas 10-3638-03): siūloma pakeisti 226 str., vietoje tarpininko kyšininkavimo numatant baudžiamąją atsakomybę už prekybą poveikiu.

LR BK 226 straipsnis. Tarpininko kyšininkavimas:

1. Tas, kas pasinaudodamas savo visuomenine padėtimi, tarnyba, įgaliojimais, giminyste, pažintimis ar kita tikėtina įtaka valstybės ar savivaldybės institucijai ar įstaigai, tarptautinei viešajai organizacijai, jų tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už kyšį pažadėjo paveikti atitinkamą instituciją, įstaigą ar organizaciją, valstybės tarnautoją ar jam prilygintą asmenį, kad jie atitinkamai teisėtai ar neteisėtai veiktų ar neveiktų, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki trejų metų.
2. Tas, kas padarė šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką už nedidelės vertės kyšį, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas bausia arba areštu.
3. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

Trečiojo vertinimo etapo metu Valstybių prieš korupciją grupė (GRECO) „Vertinimo ataskaitoje Lietuvai dėl Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos straipsnių inkriminavimo“ (I tema) rekomendavo nuostatose dėl

kyšininkavimo ir prekybos poveikiu kriminalizavimo kyšio sąvoką išplėsti taip, kad ji aiškiai apimtų visų rūšių naudą ir atitiktų Europos Tarybos Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos (ESS Nr. 173) vartojamą „bet kokio (nepagrįsto) atlygio“ sąvoką.

Europos Tarybos Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos (Lietuvai ši konvencija įsigaliojo 2002 m.):

12 straipsnis „Prekyba poveikiu“:

Kiekviena Šalis priima reikiamus teisės aktus ir imasi kitų būtinų priemonių, kad pagal jos nacionalinę teisę baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi tyčiniai veiksmai, kai bet kuriam asmeniui, kuris teigia arba patvirtina galįs mainais už nepagrįstą atlygį daryti netinkamą poveikį 2, 4–6 ir 9–11 [Konvencijos] straipsniuose nurodytų asmenų sprendimams, tiesiogiai ar netiesiogiai yra žadamas, duodamas ar siūlomas bet koks nepagrįstas atlygis, neatsižvelgiant į tai, ar tas atlygis yra skirtas jam pačiam ar bet kuriam kitam asmeniui, taip pat kai mainais už poveikį yra prašomas, gaunamas ar priimamas pasiūlymas ar pažadas dėl tokio atlygio, nesvarbu, ar tas poveikis padaromas ir ar tariamu poveikiu pasiekiamas norimas rezultatas.

LR BK (Žin., 2000, Nr. 89-2741; aktuali redakcija Žin., 2010, Nr. 145-7439) 225, 226, 227 straipsniuose nėra apibrėžiamas kyšio pobūdis, jo sąvoka, o vartojamas bendras terminas „kyšis“. Nenurodant, ar „kyšis“ apima visas pinigines ir nepiniginės (materialinės ir nematerialinės) neteisėtos naudos formas, susidaro teisiškai neaiški situacija. Nors teismai interpretuoja kyšio sąvoką kaip apimančią ir skirtingas nepiniginės naudos formas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai pažymi, kad jiems būtų aiškiau ir lengviau kvalifikuoti veikas, jei kyšio sąvoka būtų apibrėžta LR BK 225 straipsnyje (arba 230 straipsnyje prie sąvokų).

Kaip nurodoma minėtoje GRECO vertinimo ataskaitoje, nors iš dalies baudžiamoji atsakomybė už prekybą poveikiu numatyta LR BK 226 straipsnyje (pastaba: nuo 2009 m., kai ataskaita buvo parengta, iki dabar šis straipsnis keistas nebuvo, tad esminės pastabos išlieka tos pačios), tačiau čia įtvirtintam nusikalstamos veikos apibrėžimui trūksta įvairių nusikaltimo sudėties elementų, kurie būtini pagal Baudžiamosios teisės konvenciją dėl korupcijos: a) aktyviosios nusikalstamos veikos dalies (baudžiamosios atsakomybės už elgesį, kuriuo siekiama, kad kitas asmuo pasinaudotų turima įtaka); b) įvairių kyšininkavimo veiksmo formų (gavimo, prašymo, priėmimo - be tų, kurių akivaizdžiai trūksta dėl aktyviosios dalies); c) įvairių galimų įtakos rezultatų ir padarinių, kurie neturėtų būti svarbūs inkriminavimui (ar turima įtaka yra reali ar ne, ar ja pasinaudojama ar ne, ar gaunamas laukiamas rezultatas ar ne ir pan.). Be to, ataskaitoje pažymima, kad minėtas LR BK straipsnis praktikoje dažnai suprantamas ir taikomas neteisingai.

GRECO ekspertai Lietuvai rekomendavo numatyti prekybos poveikiu kriminalizavimą laikantis Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos 12 straipsnio nuostatų.

- ✓ Šiame kontekste TILS teigiamai vertina siūlomus LR BK pakeitimus, pagal kuriuos siekiama kriminalizuoti prekybą poveikiu, ir stebės šio įstatymo projekto priėmimo eigą. Priėmus pakeitimus, TILS ketina, pagal galimybes, stebėti besiklostančią teismų praktiką, taikant šį straipsnį.

3. Neteisėtas praturtėjimas ir išplėstinė konfiskacija

2010 m. gruodžio mėn. buvo priimtas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas nr. XI-1199, pagal kurį

kriminalizuotas neteisėtas praturtėjimas ir reglamentuota išplėstinė konfiskacija. Nors tai, kad šios veikos kriminalizuotos, vertintina kaip teigiama iniciatyva, nes tai reiškia didesnę Lietuvos teisinės sistemos suderinamumą su Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją nuostatomis (Lietuva ją ratifikavo 2006 m.), tačiau nuo pradinės koncepcijos priimtose nuostatos gerokai skiriasi ir praktikai nemenką susirūpinimą bei klausimų kelia tai, kaip bus taikomi naujieji šias veikas kriminalizuojantys straipsniai.

Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją 31 str. 8 d., taip pat 20 straipsnyje įtvirtinamos neprivalomo pobūdžio nuostatos:

31 straipsnis

Išsaldymas, areštas ir konfiskavimas

[...]

8. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, gali svarstyti galimybę reikalauti, kad nusikaltęs asmuo įrodytų tokių konfiskuotinių, manoma, nusikalstamu būdu įgytų pajamų ar kito turto teisėtą prigimtį tiek, kiek toks reikalavimas atitinka pagrindinius jų nacionalinės teisės principus ir teismo ar kitų procesų pobūdį.

20 straipsnis

Neteisėtas praturtėjimas

Kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, laikydamosi savo konstitucijos ir pagrindinių savo teisinės sistemos principų, svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad pagal pagrindinius jos nacionalinės teisės principus baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomas tyčinis neteisėtas praturtėjimas, tai yra žymus valstybės pareigūno turto padidėjimas, kurio jis negali pagrįsti savo teisėtomis pajamomis.

Šie straipsniai atitinkamai perkelti į LR BK 72³ ir 189 str.:

***72³ straipsnis. Išplėstinis turto konfiskavimas**

1. Išplėstinis turto konfiskavimas yra kaltininko turto ar jo dalies, neproporcingos kaltininko teisėtoms pajamoms, paėmimas valstybės nuosavybėn, kai yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu.

2. Išplėstinis turto konfiskavimas taikomas, kai yra visos šios sąlygos:

1) kaltininkas pripažintas padaręs apysunkį, sunkų arba labai sunkų tyčinį nusikaltimą, iš kurio jis turėjo ar galėjo turėti turtinės naudos;

2) kaltininkas turi šio kodekso uždraustos veikos padarymo metu, po jos padarymo arba per penkerius metus iki jos padarymo įgyto turto, kurio vertė neatitinka jo teisėtų pajamų, ir šis skirtumas viršija 250 MGL dydžio sumą, arba per šiame punkte nurodytą laikotarpį kitiems asmenims yra perleidęs tokio turto;

3) baudžiamojo proceso metu kaltininkas nepagrindžia šio turto įsigijimo teisėtumo.

3. Šio straipsnio 2 dalyje nurodytas konfiskuotinas turtas, perleistas kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui, iš šio asmens konfiskuojamas, jeigu yra bent vienas iš šių pagrindų:

- 1) turtas perleistas sudarius apsimestinį sandorį;
- 2) turtas perleistas kaltininko šeimos nariams arba artimiesiems giminaičiams;
- 3) turtas perleistas juridiniam asmeniui, kurio vadovas, valdymo organo narys arba dalyviai, valdantys ne mažiau kaip penkiasdešimt procentų juridinio asmens akcijų (pajaus, įnašų ir pan.), yra kaltininkas, jo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai;
- 4) asmuo, kuriam perleistas turtas, arba juridiniame asmenyje vadovaujančias pareigas ėję ir teisę jam atstovauti, juridinio asmens vardu priimti sprendimus ar kontroliuoti juridinio asmens veiklą turėję asmenys žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad šis turtas įgytas nusikalstamu būdu ar neteisėtomis kaltininko lėšomis.

4. Šiame straipsnyje numatytas išplėstinis turto konfiskavimas negali būti taikomas kaltininko ar trečiųjų asmenų turtui ar jo daliai, iš kurių pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, kitų įstatymų nuostatas negali būti išieškoma.

5. Kai konfiskuotinas visas turtas arba jo dalis yra paslėpta, suvartota, priklauso tretiesiems asmenims ar jo negalima paimti dėl kitų priežasčių arba šį turtą konfiskuoti būtų netikslinga, teismas iš kaltininko ar kitų šio straipsnio 3 dalyje nurodytų asmenų išieško konfiskuotino turto ar jo dalies vertę atitinkančią pinigų sumą.

6. Teismas, skirdamas išplėstinį turto konfiskavimą, turi nurodyti konfiskuojamus daiktus arba konfiskuojamo turto ar jo dalies vertę pinigais.

**Pastaba. 72³ straipsnyje numatytas išplėstinis turto konfiskavimas taikomas tik turtui, kurį baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką padaręs asmuo įgijo po šio įstatymo (Nr. XI-1199) įsigaliojimo.*

***189¹ straipsnis. Neteisėtas praturtėjimas**

1. Tas, kas turėjo nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL vertės turtą, žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis,

baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų.

2. Šio straipsnio 1 dalyje nurodytą turtą iš trečiųjų asmenų perėmęs asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą praturtėjimą atleidžiamas, jeigu jis iki pranešimo apie įtarimą įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijoms ir aktyviai bendradarbiavo nustatant šio turto kilmę.

3. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

**Pastaba. Pagal 189¹ straipsnį baudžiamojon atsakomybėn traukiami tik asmenys, kurie Baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnyje nustatytus požymius atitinkantį turtą turi po šio įstatymo (Nr. XI-1199) įsigaliojimo.*

Kol kas sunku pasakyti, kokių problemų sukels (jei apskritai sukels) naujojo straipsnio dėl neteisėto praturtėjimo įgyvendinimas, nes iki šiol teisme jis buvo pritaikytas tik vieną kartą: Vilniaus 2-asis Apylinkės teismas, bylos Nr. 1-290-387/2011, 2011-02-21. Vis dėlto, pati šios nuostatos formuluotė kelia keletą pagrįstų klausimų. Remiantis šiuo straipsniu, tam, kad būtų galima inkriminuoti neteisėtą praturtėjimą, yra numatyti, galima sakyti, minimalūs reikalavimai: tai, kad asmuo nuosavybės teise turi turto, kurio vertė yra didesnė nei 500 MGL, ir tai, kad šis asmuo žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. TILS rengtoje Konferencijoje nuskambėjo nuomonių, kad, sprendžiant iš tokios baudžiamojo įstatymo formuluotės, teisėsaugos institucijoms suteikiama labai plati diskrecija – tarsi pasikliaujama teisėsaugos institucijų geranoriškumu, o tai gali sudaryti sąlygas piktnaudžiavimui. Nors pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (Žin., 2002, Nr. 37-1341, nauja redakcija Žin., 2011, Nr. 2-37) ikiteisminio tyrimo metu turi būti surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, kad teisme būtų galima nustatyti objektyvią tiesą, tačiau šiuo atveju kyla abejonė, kad tam tikrais atvejais pats kaltinamasis turės pareigą įrodyti, jog yra nekaltas. Naujasis straipsnis dėl išplėstinės turto konfiskacijos taip pat kelia tam tikrų klausimų, nors kol kas neaišku, kokia linkme klostysis teismų praktika.

- ✓ Naujai kriminalizuoti neteisėtas praturtėjimas ir išplėstinis turto konfiskavimas kelia klausimų dėl straipsnių formuluotės ir galimai per plačios teisėsaugos institucijų diskrecijos, ypač taikant neteisėtą praturtėjimą kriminalizuojantį LR BK straipsnį. TILS ketina pagal galimybes stebėti teismų praktikos vystymąsi, taikant šiuos straipsnius.

4. Teisės dirbti tam tikrą darbą atėmimas kaip bausmė

Pagal dabartinį reguliavimą, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas yra viena iš LR BK įtvirtintų bausmių už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas:

45 straipsnis. Teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas

1. Teismas skiria teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais, kai kaltininkas nusikalstamą veiką padaro darbinės ar profesinės veiklos srityje arba kai teismas, atsižvelgdamas į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, padaro išvadą, kad nuteistajam negalima palikti teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla.
2. Teisė dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla gali būti atimama nuo vienerių iki penkerių metų. Šios bausmės laikas straipsnio sankcijoje nenustatomas. Jį nustato teismas, skirdamas bausmę. Bausmės terminas skaičiuojamas metais ir mėnesiais.
3. Jeigu teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmė paskirta kartu su laisvės atėmimu arba areštu, ji taikoma visą laisvės atėmimo ar arešto atlikimo laiką ir teismo paskirtą laiką po laisvės atėmimo ar arešto atlikimo.

2011 m. vasario mėnesį pristatyta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atlikta 2008 m.–2010 m. I pusmečio pirmosios instancijos teismų, apeliacinių teismų ir kasacinio teismo sprendimų analizė dėl bausmių skyrimo korupcinio pobūdžio bylose. Joje teigiama, kad pirmą kartą teisiamiesiems asmenims teismai dažniausiai skirdavo su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Kyšininkavimo bylose dažniausiai (net apie 70% atvejų) buvo skirta teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo bausmė, papirkimo bylose – bauda, taip pat buvo dažnas laisvės apribojimo bausmės taikymas. Piktnaudžiavimo bylose dažniausiai skirta bauda. Šio tyrimo autorių nuomone, tokia praktika atitinka Baudžiamojo kodekso nuostatas.

Konferencijos metu buvo išsakyta nuomonė, kad tai, jog teismai dažnai skiria vien teisės dirbti tam tikrą darbą bausmę, kartais verčia abejoti, ar tokia bausmė yra pakankama visais atvejais. Pažymėtina, kad nemažai specialiųjų įstatymų (Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos, Advokatūros ir kt. įstatymai) ir taip numato tokios teisės atėmimą, kai asmuo pripažįstamas padaręs nusikaltimą. Taigi toks asmuo bet kuriuo atveju netenka teisės dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla. Gali būti tikslinga numatyti, kad teisės dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla atėmimas būtų taikomas kartu su kitomis bausmėmis (pvz. bauda) kaip bausmę padedanti įgyvendinti priemonė, taigi – baudžiamojo poveikio priemonė. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą (projektas 10-3638-03) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas yra priskirtas ne prie bausmių, bet prie baudžiamojo poveikio priemonių. Šiuo metu sunku prognozuoti, kaip keistųsi (jei keistųsi) bausmių skyrimo praktika, jei būtų pakeistas LR BK.

5. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymas

TILS organizuotos konferencijos „Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai“ metu dalyviai įvardino ir vieną procesinių problemų – nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymo teisėtumo klausimą.

Tiriant korupcinius nusikaltimus nusikalstamos veikos imitacijos modelis taikomas gana dažnai, nes tai atitinka jų tyrimo specifiką. Lietuvos Respublikos operatyvinės veikos įstatymo (Žin., 2002, Nr. 65-2633, nauja redakcija Žin., 2010, Nr. 86-4521) 12 str. nurodo, kad nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymas turi atitikti tam tikrus kriterijus:

12 straipsnis. Nusikalstamos veikos imitacijos modelis

1. Nusikalstamos veikos imitacijos modelį sankcionuoja generalinis prokuroras ar jo įgaliotas generalinio prokuroro pavaduotojas arba apygardų prokuratūrų vyriausieji prokurorai ar jų įgalioti vyriausiųjų prokurorų pavaduotojai pagal operatyvinės veiklos subjekto vadovo ar jo įgalioto vadovo pavaduotojo motyvuotą teikimą.

2. Teikime nurodoma:

- 1) teikimą pateikusio pareigūno vardas, pavardė, pareigos;
- 2) duomenys, pagrindžiantys būtinumą taikyti nusikalstamos veikos imitacijos modelį;
- 3) duomenys apie asmenis, kuriems bus taikomas nusikalstamos veikos

imitacijos modelis (kai tokie duomenys turimi);

4) nusikalstamos veikos imitacijos modelio metu atliekamų konkrečių veiksmų ribos pagal Baudžiamajame kodekse ir Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytų veikų požymius;

5) duomenys apie asmenis, kurie atliks veiksmus pagal nusikalstamos veikos imitacijos modelį;

6) numatoma nusikalstamos veikos imitacijos modelio trukmė;

7) siekiamas rezultatas.

3. Operatyvinės veiklos subjekto parengtas nusikalstamos veikos imitacijos modelis sankcionuojamas ne ilgesniam kaip 6 mėnesių laikotarpiui. Šis laikotarpis gali būti pratęstas.

4. Šio straipsnio 3 dalyje numatytas nusikalstamos veikos imitacijos modelio pratęsimas sankcionuojamas ta pačia tvarka kaip ir nusikalstamos veikos imitacijos modelio skyrimas. Pratęsimų skaičius neribojamas, tačiau kiekvienu atveju pratęsti galima ne ilgesniam nei šio straipsnio 3 dalyje nustatytam laikotarpiui.

5. Sankcionavus nusikalstamos veikos imitacijos modelį arba jo pratęsimą, operatyvinės veiklos subjekto vadovas arba jo įgaliotas vadovo pavaduotojas vieną teikimo egzempliorių nedelsdamas išsiunčia generaliniam prokurorui arba jo įgaliotam generalinio prokuroro pavaduotojui.

6. Jei prokuroras atsisako sankcionuoti šio straipsnio 1 dalyje nustatytus veiksmus, operatyvinės veiklos subjekto vadovas ar jo įgaliotas vadovo pavaduotojas turi teisę kreiptis dėl teikimo sankcionavimo į aukštesnįjį prokurorą iš nurodytų šio straipsnio 1 dalyje, turintį įgaliojimus sankcionuoti šiuos veiksmus. Prokuroro atsisakymas turi būti motyvuotas raštu. Sprendimą atsisakyti sankcionuoti nurodytus veiksmus priėmęs prokuroras apie atsisakymą praneša generaliniam prokurorui ar jo įgaliotam generalinio prokuroro pavaduotojui. Aukštesniojo prokuroro sprendimas yra galutinis.

7. Draudžiama veikti pagal nusikalstamos veikos imitacijos modelius, kurie kelia tiesioginį pavojų žmogaus gyvybei, sveikatai arba gali sukelti kitų sunkių pasekmių. Asmuo, prieš pradėdamas veiksmus pagal nusikalstamos veikos imitacijos modelį, pasirašytinai supažindinamas su modeliui nustatytomis veikos ribomis operatyvinės veiklos subjektų pagrindinių institucijų nustatyta tvarka.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis gali būti tik viena iš priemonių, kai reikia išaiškinti asmens rengiamą ar jau pradėtą daryti nusikaltimą ir valstybės valdžios institucijos negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris leistų valstybės specialiosioms tarnyboms kurstyti, provokuoti asmenį daryti nusikaltimą, kad vėliau dėl to atsirastų pagrindas tą asmenį nubausti.

Konferencijos metu buvo pažymėta, kad teismai dažnai susiduria su problemomis, vertindami, ar nusikalstamos veikos imitacijos modelis buvo pritaikytas sutinkamai su teisės normomis, nes operatyvinė medžiaga ne visuomet pateikia aiškų atsakymą į klausimą, ar nebuvo peržengtos nusikalstamos veikos imitacijos modelio ribos. Tokiais atvejais teismai negali

nustatyti, ar, pavyzdžiui, nebuvo vykdoma provokacija, kas reikštų, jog negalima nusikalstamos veikos imitacijos modelio metu gautos medžiagos laikyti įrodymu teisme.

Tuo tarpu teisėsaugos institucijų atstovai diskusijos metu pabrėžė, kad nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymas visais atvejais yra labai sudėtingas, nes nusikalstama veika savo esme yra labai dinamiškas reiškinys, kurio eigą labai sunku pamatuoti ar nuspėti. Kadangi tam tikrais atvejais nusikalstamos veikos modelio taikymas yra geriausias būdas (o kai kuriais atvejais – net vienintelis) iširti nusikalstamas veikas, jo atsisakyti neįmanoma, o jo taikymą pačios teisėsaugos institucijos stengiasi griežtai sankcionuoti ir prižiūrėti.

Vis dėlto, Europos žmogaus teisių teismas ne kartą pripažino Lietuvą netinkamai naudojus nusikalstamos veikos imitacijos modelį (pvz., Ramanauskas prieš Lietuvą), pabrėždamas, jog pareigūnai savo veiksmais negali kurstyti ir provokuoti asmens padaryti nusikaltimo.

6. Korupcija privačiame sektoriuje

Jau kurį laiką tarp baudžiamosios teisės akademikų ir praktikų keliamas klausimas dėl korupcijos privačiame sektoriuje nekriminalizavimo Lietuvoje. Savo ruožtu, kritikuojamas LR BK 230 straipsnyje pateiktas sąvokų išaiškinimas:

230 straipsnis. Sąvokų išaiškinimas

1. Šiame skyriuje nurodyti valstybės tarnautojai yra asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, – valstybės politikai, viešojo administravimo valstybės tarnautojai pagal Valstybės tarnybos įstatymą bei kiti asmenys, kurie dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose, teisminėse, teisėsaugos, valstybės kontrolės bei priežiūros ir joms prilygintose institucijose atlieka valdžios atstovo funkcijas arba turi administracinius įgaliojimus, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.

2. Valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, turintis atitinkamus įgaliojimus užsienio valstybės institucijoje, tarptautinėje viešojoje organizacijoje ar tarptautinėse teisminėse institucijose, taip pat oficialūs kandidatai į tokias pareigas.

3. Be to, valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba bet kokioje valstybinėje, nevalstybinėje ar privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje ar verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus administracinius įgaliojimus arba turi teisę veikti šios įstaigos, įmonės ar organizacijos vardu, ar teikia viešąsias paslaugas.

Toks galiojantis „valstybės tarnautojo“ ir jam „prilyginamo asmens“ sąvokos išaiškinimas vertintinas kaip netikslus. Formuluoatė - „viešojo administravimo valstybės tarnautojas pagal valstybės tarnybos įstatymą“ - yra klaidinanti, juolab, kad naujoje Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo redakcijoje tokios formuluoatės tiesiog nėra. Be to, teisėjai pagal šį straipsnį traukiami baudžiamojon

atsakomybėn kaip valstybės tarnautojai, tačiau Konstitucinis teismas savo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime išaiškino, jog „teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskiriamas prie valstybės tarnautojų ar jiems prilygintas.“

Nors šiuo metu pateiktos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pataisos (projektas 10-3638-03) kai kuriuos iš šių klausimų išspręstų (iš sąvokos išbraukiama „viešojo administravimo“; straipsnis papildomas, kad galėtų būti taikomas teisėjams), tačiau tai išsprendžia tik nedidelę problemos dalį. Lieka esminis klausimas dėl korupcijos privačiame sektoriuje. Šiuo klausimu išsiskiria dvi pozicijos.

Kai kurie specialistai teigia, jog šiuo metu pakanka egzistuojančio teisinio reglamentavimo, leidžiančio baudžiamojon atsakomybėn patraukti asmenis, kurie, pagal LR BK 230 str. įtvirtintą sąvokų išaiškinimą, gali būti prilyginami valstybės tarnautojams. Anot šią poziciją palaikančiųjų, problemos slypi ne atskirų teisinių nuostatų buvime ar nebuvime, o politinės valios stokoje, ribotuose ištekliuose. Priešingos pozicijos šalininkai teigia, kad atskiras straipsnis įvestų aiškumo baudžiamajame įstatyme ir praktikoje reikštų aiškiai įtvirtintą baudžiamumą už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas privačiame sektoriuje.

Kadangi dar nėra nei vienos bylos, kurioje asmuo būtų nubaustas už, pvz. kyšininkavimą privačiame sektoriuje, sudėtinga pasakyti, kaip konkrečiai tai būtų įgyvendinta praktikoje. Tą patį pažymėjo ir Trečiojo vertinimo etapo metu GRECO specialistai pateiktoje Vertinimo ataskaitoje Lietuvai (I tema).

Lietuva Nacionalinės kovos su korupcija programos įgyvendinimo 2011-2014 m. priemonių plano projekte numatė, kad dėl kyšininkavimo privačiame sektoriuje 2013 m. ketinama atlikti išsamią korupcijos apraiškų privačiame sektoriuje analizę. Taip atsižvelgiama į GRECO specialistų rekomendaciją ištirti šioje sityje susiklosčiusią situaciją, tačiau TILS manymu, reikėtų konkretesnių veiksmų.

TILS pažymi, kad korupcija pasireiškia ne tik tokiose situacijose, kai bent viena iš šalių atstovauja viešajį sektorių. Remiantis „Transparency International“ 2009 m. Pasaulio korupcijos ataskaita, korupcija privačiame sektoriuje anaipol nėra išimtis iš bendros taisyklės: tai veikia jau viena esminių problemų tiek besivystančiose, tiek kylančios ekonomikos ir pramoninėse valstybėse. Daugeliu atvejų verslo sektoriaus atstovai turi suteiktų galių, kuriomis gali piktnaudžiauti siekdami asmeninės naudos, o tai, savo ruožtu, gali reikšti žalą suinteresuotoms šalims arba ir visai visuomenei. Pavyzdžiui, pirkimų vadybininkai gali sudaryti korumpuotus sandorius bendrovės vardu, pateikdami rinkai nekokybišką ar brangesnį produktą, o gal net sukeldami žalą sveikatai ar aplinkai; galimi korupciniai susitarimai tarp įvairių įmonių ir jų rizikingumą vertinančių kompanijų, kurie investuotojams neleidžia turėti patikimos informacijos, todėl nukenčia valstybės konkurencingumas bei reputacija pasaulinėje investicijų rinkoje; kt. Korupcijos formos ir žalos pavyzdžių privačiame sektoriuje be galo daug.

Dėl šių priežasčių, TILS įsitikinimu, esamo reglamentavimo jokia būdu nepakanka, jis ne tik per siauras, bet ir sukuria teisiškai dviprasmišką situaciją: nors kyšininkavimas yra potencialiai vienodai pavojinga veika tiek viešame, tiek privačiame sektoriuje, pagal dabartinį reglamentavimą dalis korupcijos atvejų, už

kuriuos atitinkamai būtų baudžiama, jeigu bent vienas iš subjektų būtų prilygintas valstybės tarnautojui, lieka nebaudžiami.

Be to, reikia turėti omenyje, kad Lietuvos privatus sektorius gali būti veikiamas ne tik nacionalinės teisės. Problemų verslui gali kilti kitose šalyse, kuriose galioja daug griežtesni įstatymai. Pakanka paminėti JAV Korumpuotos veiklos užsienyje įstatymą ar dar griežtesnį Jungtinės Karalystės Kyšininkavimo aktą, kuris turi įsigalioti 2011 m. birželį: abu šie aktai taikomi ekstrateritorialiai, o pagal Jungtinės Karalystės įstatymą už kyšininkavimą atsakomybė gali kilti bet kurią įmonei, kuri vykdo verslą (ar jo dalį) Jungtinėje Karalystėje, net jei kyšininkavimas vyko kitoje šalyje. Todėl akivaizdus nuoseklus ir aiškus reguliavimo poreikis.

✓ TILS ketina šį klausimą plėtoti toliau savo tyrimuose.

7. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės papirkimo atveju

Pagal dabartinį reglamentavimą LR BK 227 str. 4 d. asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už papirkimą, jeigu kyšio iš jo buvo reikalaujama, provokuojama jį duoti ir jis, pasiūlęs, pažadėjęs ar davęs kyšį, iki pranešimo apie įtarimą jam įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijai arba kyšį jis pasiūlė, pažadėjo ar davė su teisėsaugos institucijos žinia:

227 straipsnis. Papirkimas

[..]

4. Asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už papirkimą, jeigu kyšio iš jo buvo reikalaujama, provokuojama jį duoti ir jis, pasiūlęs, pažadėjęs ar davęs kyšį, iki pranešimo apie įtarimą jam įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijai arba kyšį jis pasiūlė, pažadėjo ar davė su teisėsaugos institucijos žinia.

Konferencijos metu pranešėjai išsakė savo abejones dėl būtent tokio reglamentavimo. Trečiojo vertinimo etapo metu GRECO specialistai pateiktoje „Vertinimo ataskaitoje Lietuvai dėl Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos straipsnių inkriminavimo“ (I tema) nurodė, kad apgaileistauja dėl to, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės šio straipsnio prasme yra privalomas, tad tampa neįmanoma taikyti dalinę baudžiamąją atsakomybę. Be to, egzistuojanti formuluotė apima visus kyšio davėjo veiksmus. Buvo išreikštas susirūpinimas dėl to, kokia situacija šioje srityje susiklostys praktikoje.

Esamą teisinį reglamentavimą siūlytina peržiūrėti dėl keleto priežasčių. Visų pirma, atleidimas siejamas tik su formaliomis sąlygomis, tad pasidaro neaiškus laiko momentas – asmuo gali suskubti pranešti iki pranešimo apie įtarimą jam įteikimo jau žinodamas, kad tokį pranešimą jam įteiks. Be to, nėra įtvirtinta nuostata, kad asmuo pranešti būtinai turi savo noru, o ne suvokęs, kad pareigūnai jau turi tam tikrą operatyvinę medžiagą. Galiausiai, antroji alternatyvi atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlyga, kai asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kyšį pasiūlo, pažada ar duoda su teisėsaugos institucijos žinia, sudaro prielaidas galimam nusikalstamų veikų provokavimui.

Jeigu būtų priimtos šiuo metu projekte esančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pataisos (projektas 10-3638-03), kai kurios tokio teisinio reguliavimo spragos būtų panaikintos ar bent jau sumažinta piktnaudžiavimo rizika. Naujajame projekte įtrauktas reikalavimas, kad asmuo turėtų pranešti apie kyšį savanoriškai, o tai leistų sumažinti riziką dėl galimo pareigūnų piktnaudžiavimo. Taip pat momentas, iki kurio asmuo gali savanoriškai pranešti, projekte siejamas nebe su pranešimo apie įtarimą įteikimu asmeniui (kas yra tik asmens informavimas apie jam suteiktą statusą ir su tuo siejamas procesines teises), o su pačiu pripažinimu įtariamuoju. Tai reikštų, kad pašalinama galimybė asmeniui suskubti pranešti iki faktinio procesinio dokumento (pranešimo apie įtarimą) įteikimo.

- ✓ TILS stebės, kaip praktikoje bus taikomas šis LR BK straipsnis po pakeitimų (jeigu jie bus priimti) bei dirbs pranešėjų apsaugos srityje. Tokiu būdu ateityje gali būti sudarytos sąlygos rečiau taikyti ar apskritai atsisakyti šios atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nuostatos.

Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai

Šį dokumentą parengė
"Transparency International"
Lietuvos skyrius regioninio
projekto „Galas
nebaudžiamumui: senaties
terminų korupcinio pobūdžio
nusikaltimams reguliavimas
ES“ rėmuose

With support from the
Prevention of and Fight against
Crime Programme of the
European Union European
Commission – Directorate -
General Home Affairs.

This publication reflects the
views only of the author, and
the European Commission
cannot be held responsible for
any use which may be made of
the information contained
therein.

Daugiau apie TILS veiklą
sužinosite apsilankę
tinklapyje:
www.transparency.lt

**TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
LIETUVOS
SKYRIUS**

Telefonas

+370 5 212 69 51

Fax

+370 5 212 16 87

Didžioji g. 5-402

01128 Vilnius

Lietuva

Šaltiniai:

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741, aktuali redakcija Žin., 2010, Nr. 145-7439)

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 37-1341, nauja redakcija Žin., 2011, Nr. 2-37)

Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (Žin., 2002, Nr. 65-2633, nauja redakcija Žin., 2010, Nr. 86-4521)

ET Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos

JT Konvencija prieš korupciją

"Transparency International" Global Corruption Report 2009: Corruption and the Private Sector". New York: Cambridge, 2009, p. 3-7,19-24, 353

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (Nr.10-3638-03) bei jį lydintis Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos aiškinamasis raštas

Konferencijos „Baudžiamosios atsakomybės už korupcinius nusikaltimus taikymo iššūkiai“ medžiaga

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamentas. Teismų praktikos, skiriant bausmes už kyšininkavimą, papirkimą bei piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, tyrimas (2011-02-11, prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/default.aspx?item=pspaud&id=851>)

© 2011 "Transparency International" Lietuvos skyrius

"Transparency International" Lietuvos skyrius (TILS) yra dalis pasaulinės pilietinės visuomenės tinklo, pirmaujančio antikorpucinėje veikloje.

Tai - nepolitinė, ne pelno siekianti organizacija, kurios tikslas yra pilietinių anti-korupcinių iniciatyvų skatinimas ir organizavimas, korupcijos reiškinio analizavimas ir visuomenės informavimas apie antikorpucines veiklas.